

UDK 81:316.774

Jan Kořenský

Olomouc

PROSTOR (A ČAS) V KOMUNIKACI A JEHO PROMĚNY V SOUVISLOSTECH S VÝVOJEM MEDIAČNÍCH PROSTŘEDKŮ

Mezilidská komunikace, jejíž »přirozená« podoba je dána výše charakterizovanou nezprostředkovanou komunikací charakteristickou jednotou místa a času a limitovanou fyziologickými možnostmi člověka se vyvíjela směrem k »osvobození« této komunikace od přirozených limit času a prostoru. Proto je historie proměn mezilidské komunikace historií vývoje zprostředkování komunikace, počínaje »zavedením« písma, které při důsledném rozlišování formy a substance v sémiotickém smyslu právě svou substanční složkou (kámen, hliněné destičky, papyrus, pergamen, papír ...) představuje kanál a médium (chemie a technika materiální složky formy písma) až po současnost, která je charakteristická dramatickým nárůstem mediačních technologií založených na elektronických digitálních počítačových prostředcích. Tyto technologie souvisejí se vznikem a rozvojem »technologických jazyků« jako specifických sémiotických soustav jsoucích součástí mediální technologie. Zároveň tyto technologie výše uvedeným způsobem vedle překonávání časové a prostorové limitace zasahují významně do vzájemných funkčních a společensko-relevantních proporcí psané a mluvené komunikace.

Klíčová slova: komunikace, média, mediační technologie

Human communication—whose natural” form in direct communication is based on the uniformity of place and time and limited by human physiological abilities—has been developing towards “liberation” from the natural limitations of time and space. The history of changes in human communication is thus the history of the evolution of communication transmission. This evolution starts with the introduction of writing and its consistent distinction between form and substance. With its substance element (stone, clay tablets, papyrus, parchment, paper), writing in the semiotic sense represents the channel and the medium (chemistry and technique of the material element of the writing form). The present stage of this evolution is marked by the dramatic growth of media technologies based on electronic digital computer means. These technologies are connected to the beginning and development of “technological languages” as specific semiotic systems that are part of modern media technologies.

Keywords: communication, medium, media technologies

1 Vyděme z konstatování, že při paradigmatickém popisu vývoje mezilidské komunikace je třeba vyjít ze zásadního rozlišení zprostředkované a nezprostředkované komunikace. Nezprostředkovanou komunikací míníme komunikaci uskutečňovanou v jednotě místa a času založenou na funkční přítomnosti pouze takových prvků komunikačního schématu, které mají charakter nástrojů fyziologicky přirozených, bez účasti nejen jakékoli technologie, ale dokonce bez účasti jakýchkoli sémiotických prostředků majících charakter písma. Znamená to, že za nezprostředkovanou komunikaci považujeme takovou komunikaci, která má charakter mluvené komunikace,

jejimž kanálovým prostředníkem je vzduch jako plynné prostředí umožňující šíření zvukových vln produkovaných fyziologicky bez jakéhokoli technického posílení. Jinými slovy nezprostředkovaná komunikace je taková komunikace, která se uskutečňuje v podmínkách přirozené fyziologické slyšitelnosti a viditelnosti. Nezprostředkovaná komunikace je sémioticky založena na výrazové stránce fyziologicko-akustického charakteru, tedy na prostředcích fyziologicky přirozených a tedy »netecnologických«.

Každá jiná komunikace má již charakter komunikace zprostředkované. Znamená to, že »objev« – přesněji řečeno zavedení – písma představuje zprostředkování, a to nejen ve smyslu sémiotickém – tedy různými výrazovými prostředky, ale i ve smyslu materiálním, což znamená, že vzájemně různé výrazové prostředky jsou realizovány v nějaké přirozené nebo speciálně vytvořené »přírodní« materií (tedy kámen, hlína, papirus, pergamen ...). Znamená to, že je třeba lišit formu a substanci, přičemž u zprostředkované komunikace zásadně platí, že substance je cosi mimo rámec přirozené fyziologičnosti. Počínaje písmem je tedy třeba věnovat teoretickou pozornost charakteru kanálu a mediačním technologiím.

Veškerá mezilidská komunikace, počínaje komunikací psanou, knižtiskem, přes neelektrotechnickou i elektrotechnickou telegrafii, telefon, radio, televizi až po veškeré technologické elektronické prostředky spojené s vynálezem a rozvojem počítačů a mobilních telefonů znamená podstatné proměny obecně a abstraktně chápaných komunikačních schémat, a to zejména v dimenzi právě zprostředkujících technologií (kanál, médium). Vymeze kanál jako pojítka, které slouží k přenosu informací mezi vysílačem a přijímačem (podavatelem a příjemcem) a médium jako technologii umožňující fungování tohoto spojení. Každá z inovací mediačních technologií znamená zásah do časoprostorových parametrů komunikace: zprostředkovaná komunikace ruší závislost komunikace na fyziologicko-akusticky přirozených prostředcích, otvírá čas a prostor komunikace. Zakládá tedy nejen mediačně technologicky, ale i z hlediska času a prostoru nová komunikační schémata. Již psaný text především potenciálně otevírá časovou dimenzi recepce, psaný text je z hlediska recepce »adresován« nejen podavatelem, autorem anticipovaným recipientům, ale fakticky i recipientům mimo tento okruh, a to v závislosti na míře fyzické »trvanlivosti« substance kódu a substance media. Zároveň v závislosti na substanci kanálu a média z hlediska »transportovatelnosti« (snadno transportovatelný papyrus, pergamen, papír) otvírá i prostor psané komunikace. V návaznosti na uvedené časoprostorové vlastnosti psané komunikace další výše uvedené mediační technologie proměňují stupeň společenské relevance a priority psané a mluvené komunikace a »vracejí« do verbální komunikace vizualitu nezprostředkované komunikace nejen ve vzájemném vztahu komunikantů, ale i pokud jde o tzv. předměty komunikace. Okomentujme z hlediska relevantních proporcí prostoro-časových charakteristik a proměn vztahů mluvené a psané verbální komunikace jednotlivé fáze rozvoje mediačních technologií v paradigmatu zprostředkované komunikace:

- Písmo jako sémiotický prostředník z počátku založený na funkční korespondenci mezi zvukem a jeho výrazovým ekvivalentem, jehož jednotkou byla hláska, slabika, slovo, syntagma (srov. písma obrázková, syllabická, obrázková, hlásková). Vedle formy tu je třeba brát na vědomí i materiální substanci písma

(fyzikální a chemické mediační technologie) jako nositele formy. Je takto zrušena podmínka jednoty místa a času komunikace. Dimenze času a prostoru komunikace se otvírají.

- Knihtisk – variabilita způsobená ruční realizací formy písma prochází procesem unifikace, stabilizace, potřebou kodifikace grafických systémů. Časoprostorová otevřenost průběhů a schémat komunikace je posílena tím, že se prosazují lehké mediační materiály (papír).
- Optická telegrafie – akustickým znakům se stabilizovanou korespondencí ke grafickým znakům jsou přiřazeny optické znaky ve smyslu formy a substance výrazu (praporky, světelné signály, kouřové signály apod.) Návrat relevance přirozené a posílené viditelnosti do schémat komunikace, takto »opětně« omezená prostorová otevřenost komunikace, »návrat« časové jednoty produkce a recepce.
- Elektrotechnické zprostředkování, technická telegrafie – akustickým znakům se stabilizovanou korespondencí s grafickými znaky jsou přiřazeny výrazové struktury zvukového charakteru založené na kombinacích distinktivního rysu délky signálu. Vzniká i specifická analogická grafická substanční realizace (tečka, čárka). Mediační technologie – telegraf – umožňuje paralelní produkci zvukové a grafické komunikace. Prostorové hranice komunikace jsou limitovány dosahem příslušné mediační technologie.
- Telefon – přenos mluvené komunikace za hranice fyziologické slyšitelnosti, opětné posílení relevance mluvené dialogické komunikace v kontextu společenské komunikace. Jednota času produkce a recepce. Dosah komunikace je vymezen stavem a vývojem mediační technologie.
- Rádio – další posílení relevance mluvené komunikace zprvu monologického charakteru v komunikačním smyslu, postupem času interaktivní dialogizace se zapojením telefonu a dále se zapojením mediačních technologií počítačové komunikace. Dosah komunikace je vymezen stavem a vývojem mediačních technologií. Mediační technologie umožňují konzervaci komunikátů, což opět zvyšuje prostorový i časový dosah komunikace.
- Televize – posílení relevance mluvené komunikace zprvu monologického charakteru v komunikačním smyslu, postupem času interaktivní komunikativní dialogizace se zapojením telefonu a dále se zapojením mediačních technologií počítačové komunikace. »Návrat« neverbálních prostředků mluvené komunikace do komunikace veřejné. Mediační technologie umožňují konzervaci komunikátů, což zvyšuje prostorový i časový dosah komunikace tohoto typu.
- Počítačově zprostředkovaná komunikace – Mediační technologie, které umožňují syntézu všech dosavadních mediačních technologií elektrotechnického a elektronického charakteru, rovněž tak technologickou syntézu soukromé a veřejné komunikace. Opětné posílení relevance psané komunikace a dialogické komunikace s četnými rysy sblížení mluvené a psané komunikace. Postupným zapojováním jednotlivých mediačních technologií elektronického typu vznikají vysoce komplexní typy a struktury veřejné a soukromé komunikace ve vzájemném propojení s takřka neomezenými prostorovými možnostmi. Dochází k technologické syntéze komunikace počítačové a telefonické (chytré telefony).

Rozvoj mediačních technologií a vstup nových technologií do soustavy technologií stávajících probíhá vždy v následujících krocích:

- Mediační inovace má dvě fáze: nejprve paralelně k dosavadnímu repertoáru komunikačních schémat a modelů vznikne nové samostatné schéma, neboť každá z těchto změn vytváří nový typ mediační struktury, tj. objevuje se nový kanál, médium, a substanční komponenta kódu. Následuje však integrace nového mediačního prostředku do některých stávajících schémat a modelů, což má za následek jejich modifikace, proměny a narůstající složitost těchto mediačních substruktur.
- Inovací mediální technologie a následným obohacením soustavy způsobů komunikace dojde k institucionalizaci, tj. dojde ke vzniku nového subjektu ve společenském smyslu, zpravidla v podobě nového typu právnických osob. Vzniká rozhlas, televize, institucionalizovaná tvorba subjektů zajišťujících fungování jednotlivých typů počítačem zprostředkované komunikace. Tento proces nás musí vést k tomu, abychom si uvědomovali míru a závažnost společenských důsledků těchto procesů. Právě v těchto souvislostech se mluví o problematice tzv. nových médií, jejichž působení se v některých ohledech vykládá jako revoluce ve smyslu ekonomickém, politickém, společenském, filosofickém i ve smyslu vztahů mezi humanitními a přírodními vědami.

2 Závěry

Mezilidská komunikace, jejíž »přirozená« podoba je dána výše charakterizovanou nezprostředkovanou komunikací charakteristickou jednotou místa a času a limitovanou fyziologickými možnostmi člověka se vyvíjela směrem k »osvobození« této komunikace od přirozených limit času a prostoru. Proto je historie proměn mezilidské komunikace historií vývoje zprostředkování komunikace, počínaje »zavedením« písma, které při důsledném rozlišování formy a substance v sémiotickém smyslu právě svou substanční složkou (kámen, hliněné destičky, papyrus, pergamen, papír ...) představuje kanál a médium (chemie a technika materiální složky formy písma) až po současnost, která je charakteristická dramatickým nárůstem mediačních technologií založených na elektronických digitálních počítačových prostředcích. Tyto technologie souvisejí se vznikem a rozvojem »technologických jazyků« jako specifických sémiotických soustav jsoucích součástí mediální technologie. Zároveň tyto technologie výše uvedeným způsobem vedle překonávání časové a prostorové limitace zasahují významně do vzájemných funkčních a společensko-relevantních proporcí psané a mluvené komunikace.

Každý stupeň vývoje mediačních technologií zakládá nové podoby komunikačních schémat a modelů, ale zároveň – a to je podstatnější – vznikají vysoce komplexní, syntetické komunikační struktury a schémata umožňující, aby se audiovizuální mediální komunikace účastnili původně „pasivní“ recipienti formou klasických (např. telefon) i nejnovějších mediačních systémů (sociální sítě ...) aktivně, aby tedy docházelo ke komunikační aktivizaci těchto recipientů. Původně zcela pasivní recipient mediální komunikace je aktivizován nejen výzvami k reakci na programy, výzvami k různým

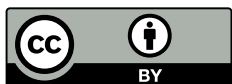

soutěžím, ale může sám do veřejného prostoru zasahovat např. jako bloger (podobně, jak to činí politici, různé tzv. celebrity). Vyvolává to u původního »pouhého« čtenáře, posluchače a diváka iluzi společenské aktivity a vlivu, ruší to u původního recipienta pocit jednostranné komunikační pozice a funkce. Složitě propojování mediačních systémů je umožněno právě překonáním časové limitace informací, technologickými možnostmi jejich »konzervace«. Mediální instituce se již neuplatňují na komunikačním trhu specializovaně (klasická tištěná média, klasické rádio, klasická televize), ale propojují mediační technologie v jednotný, vysoce dynamický systém (noviny jako »papírový« deník, tento deník v určité specifikaci dostupný na PC, iPadu, iPhoneu, samostatné denní zprávy, které, svou pohotovostí »konkurují« jejich vlastnímu klasickému »papírovému« médiu, což se oceňuje zejména v oblasti sportovních informací, v oblasti aktuálních politických krizových událostí apod.)

Tento vývoj mediačních technologií nepochybně významně zasahuje do ekonomických, politických a kulturních procesů, takže nelze zcela odmítat názory uplatňující se v teoriích nových médií, které integrují filosofické, socioekonomické a politologické nazírání na vývoj v oblasti společenské komunikace, totiž že dochází všeobecně k transformaci původně ryze instrumentálních mediačních prostředků na subjekty komunikace a tudíž i na subjekty společenského dění transformující vztahy mezi vědou, technikou, filozofií a kulturou.

LITERATURA

- Denisa KERA, 2002: The Genius Malignus in the Methodology of New Media Research. *Southern Review* 35/3. 39–51.
- , 2007: Globální síť a maschupy lidí, věci a dat: Antropomorfizace technologie a dehumanizace lidí. Dostupné na: www.antropologie.zcu.cz.
- Jan KOŘENSKÝ, 2008: Sémiotika sdělování a její terminologické problémy. *Média dnes – reflexe mediality, médií a mediálních obsahů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 95–100.
- , 2006: Sémiotické parametry vývoje mezilidské komunikace. *Komunikace – styl – text*. České Budějovice: Jihočeská univerzita. 7–12.
- Bruno LATOUR, 2003: *We have Never been Modern*. Cambridge: Harvard University.
- , 2004: *Politics of Nature: How to bring the Sciences into Democracy*. Cambridge: Harvard University.

SUMMARY

Human communication—whose “natural” form in direct communication is based on the uniformity of place and time and limited by human physiological abilities—has been developing towards “liberation” from the natural limitations of time and space. The history of changes in human communication is thus the history of the evolution of communication transmission. This evolution starts with the introduction of writing and its consistent distinction between form and substance. With its substance element (stone, clay tablets, papyrus, parchment, paper), writing in the semiotic sense represents the channel and the medium (chemistry and technique of the material element of the writing form). The present stage of this evolution is marked by the dramatic growth of media technologies based on electronic digital computer means. These technologies are connected to the beginning and development of “technological languages” as specific semiotic systems that are part of modern media technologies. These technologies are connected to the beginning and development of “technological languages” as specific semiotic systems that are part of modern media technologies. In addition to overcoming the limitations of time and space, these technologies have an important influence on functional and socially relevant frameworks of written and spoken communication. Each stage of the development of media technologies establishes new communication patterns and models while, more importantly, creating highly complex, synthetic communication structures and patterns. These allow previous “passive” receivers to take an active part in audio-visual communication through classic means (like phone) and the latest media (social networks), i.e., they become communicatively activated. The formerly passive receiver of communication is not only invited to react to the content or to participate in various prize competitions, but to reach out into the public space, e.g., as a blogger (like politicians, celebrities). This creates the illusion of social activity and influence on the part of the agent who was formally in the former “only” the reader, listener, or viewer and diminishes the sense of a one-way communicative position and function. The complex combinations of modern communication means are possible precisely due to overcoming the temporal limitation of information, the technical possibilities of its preservation. Media institutions on the communication market no longer appear specialized for a certain medium (traditional print media, radio, television), but they rather combine media technologies into a uniform, highly dynamic system (newspaper as the traditional daily on paper, with another version accessible on PC, iPad, iPhone; independent daily news that competes with the paper version of the newspaper because of its speed, which is particularly valued in sports news or in situations of political crisis).

This development of media technologies has undoubtedly affected economic, political, and cultural processes. Therefore, it is not possible flatly to dismiss the views in theories of new media that integrate philosophical, socioeconomic, and political perspectives on the evolution of social communication, which point out the transformation of media as instruments into subjects of communication, i.e., subjects of social action that change the relationships between science, technology, philosophy, and culture.

POVZETEK

Medčloveška komunikacija, katere »naravna« podoba je v zgoraj opisani neposredni komunikaciji pogojena z značilno enotnostjo kraja in časa ter omejena s fiziološkimi možnostmi človeka, se je razvijala v smeri »osvoboditve« od naravnih omejitev časa in prostora. Zato je zgodovina sprememb medčloveške komunikacije zgodovina razvoja posredovanja komunikacije, od »uvajanja« pisave, ki pri doslednem razločevanju forme in substance v semiotičnem smislu ravno s svojo substančno prvino (kamen, glinene tablice, papirus, pergament, papir ...) predstavlja kanal in medij (kemija in tehnika materialne prvine oblike pisave), do danes, ko jo označuje dramatična rast medijskih tehnologij, temelječih na elektronskih digitalnih računalniških sredstvih. Te tehnologije so povezane z nastankom in razvojem »tehnoloških jezikov« kot specifičnih semiotičnih sistemov, ki so del sodobne medijske tehnologije. Poleg preseganja časovnih in prostorskih omejitev pa te tehnologije pomembno vplivajo tudi na medsebojne funkcijske in družbenorelevantne okvirje pisane in govorne komunikacije. Vsaka stopnja razvoja medijskih tehnologij vzpostavlja nove podobe komunikacijskih shem in modelov, toda hkrati – in to je pomembneje – nastajajo visoko kompleksne, sintetične komunikacijske strukture in sheme, ki omogočajo, da se avdiovizualne komunikacije prek klasičnih (npr. telefon) in najsodobnejših medijev (družbene mreže ...) aktivno udeležijo prvotno »pasivni« prejemniki, ti se torej komunikacijsko aktivirajo. Prvotno povsem pasivni prejemnik komunikacije ni samo pozvan k reakciji na vsebine, povabljen k različnim nagradnim igram, ampak lahko sam posega v javni prostor, npr. kot pisec bloga (podobno kot to počnejo politiki, različni t. i. zvezdniki). To pri prvotnem »zgolj« bralcu, poslušalcu in gledalcu ustvari iluzijo družbene aktivnosti in vpliva, slabi njegov občutek enostranskega komunikacijskega položaja in funkcije. Zapleteno prepletanje sodobnih medijskih sredstev pa je mogoče ravno zaradi preseganja časovne omejenosti informacij, tehnološke možnosti njihovega »konzerviranja«. Medijske institucije se na komunikacijskem trgu ne uveljavljajo več specializirano (klasični tiskani mediji, klasični radio, klasična televizija), ampak prepletajo medijske tehnologije v enotni, visoko dinamični sistem (časopis kot »papirnati« dnevnik, ta dnevnik pa je v določeni specifikaciji dostopen na PC-ju, iPadu, iPhoneu; samostojne dnevne novice, ki s svojo hitrostjo »konkurirajo« lastnemu klasičnemu »papirnatemu« mediju, kar je najbolj cenjeno zlasti na področju športnih informacij, na področju aktualnih političnih kriznih situacij ipd.).

Ta razvoj medijskih tehnologij nedvomno pomembno posega v gospodarske, politične in kulturne procese, zato ni mogoče povsem zavrniti nazorov v teorijah novih medijev, ki integrirajo filozofske, socioekonomske in politološke poglede na razvoj družbene komunikacije, da se namreč prvotno povsem instrumentalna medijska sredstva transformirajo v subjekte komunikacije in torej v subjekte družbenega dogajanja, ki preoblikujejo odnose med znanostjo, tehniko, filozofijo in kulturo.

Slavistična revija (<https://srl.si>) je ponujena pod licenco
[Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2014_3_11.pdf | DOST. 30/06/24 17.19